

originală, ridică, totodată, o întrebare referitoare la textele din literatura română care ar putea fi citite în cheia propusă de Ioana Pavel, demonstrându-se astfel că, dincolo de a fi o lectură plăcută și provocatoare în același timp, *Canonul (im)perfectiunilor: excurs comparativ* reprezintă o contribuție solidă, care deschide noi direcții de cercetare.

Thomas Sowell, *Intellectualii și societatea*, traducere de Alexandru Gafton și Adina Chirilă, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2025, 557 p.

Dumitru TUCAN

Universitatea de Vest din Timișoara

DOI: <https://doi.org/10.35923/AUTFil.63.28>

În peisajul ideilor publice americane, Thomas Sowell ocupă un loc particular: e economist de formație, dar a fost preocupat constant de dinamica socială a ideilor și de felul în care acestea se metamorfozează în politici, norme și reflexe culturale. Afilieră sa de durată la Hoover Institution (Stanford) îl așază în tradiția unui conservatorism instituțional combinat cu un liberalism economic clasic (libertarianism, cum s-a autodefiniț la un moment dat), o poziționare ce poate părea paradoxală pentru un autor care scrie, în fond, despre „intelctuali”. La Sowell încrederea în procesele impersonal-evolutive ale pieței și în limitele cunoașterii centralizate este conjugată cu un scepticism metodic față de „ingineria socială”, de soluțiile normative elegante și de retorica morală de tip salvator. *Intelctualii și societatea* (publicată inițial în 2010) își asumă tocmai această premisă: că ideile – mai ales cele încadrate în registrul justificărilor morale și al marilor viziuni – trebuie evaluate nu doar după virtuțile lor interne, ci mai ales după consecințele lor verificabile în afara cercului care le produce.

Cartea pornește de la o definiție operațională a „intelctualului” ca producător profesionist de idei a căror valoare este, în mod obișnuit, stabilită prin criterii interne (aprecierea colegilor, impactul în dezbateră curentă, prestigiul simbolic) mai degrabă decât prin teste externe ale realității. În timp ce ingineria, medicina sau finanțele sunt constrânse de criterii verificabile în realitate – poduri care se prăbușesc, tratamente care eșuează, bilanțuri care nu se închid – o bună parte a producției intelctuale operează, sugerează Sowell, într-un regim al validării colegiale, slab conectat la costurile sociale ale erorii. Din această asimetrie se naște preocuparea centrală a volumului: raportul dintre influență și responsabilitate în sfera ideilor.

Arhitectura argumentului este în bună măsură tipologică. În miezul cărții se află opoziția dintre două tablouri de fundal (numite „viziuni”): o viziune „tragică”, care pleacă de la limitele structurale ale naturii umane, de la caracterul în dispersie al cunoașterii și de la inevitabilitatea compromisurilor în ordinea socială, și o viziune a „unșilor”, care pornește de la prezumția perfectibilității instituțiilor și de la credința că răul social poate fi identificat, diagnosticat și remediat de o elită intelctual-morală. Prima privilegiază procese impersonale și reguli dinamice (prețuri, tradiții, jurisprudență evolutivă), prudente

față de proiectele normative centralizate; a doua investește așteptări ridicate în expertiză, în design instituțional intențional și în imperative morale articulate sub forma „soluțiilor”.

Pe acest cadru conceptual, capitolele tematice – economie, mass-media și universitate, drept, politică externă și război – propun o succesiune de aplicații. În economie Sowell inventariază clișeele anti-business și tratarea „distribuției veniturilor” ca problemă abstractă, independent de procesele prin care se formează veniturile; în mass-media și mediul academic discută ceea ce numește producerea de „realități opționale” prin filtrare, selecție și spectacularizare; în drept critică „jurisprudența rezultatelor”, în care finalitățile dorite redefinesc regulile, slăbind predictibilitatea ordinii juridice; în sfera politicii externe, contrapune retorica pacifistă și a „înțelegerii” cu logica descurajării și a constrângerilor strategice. Peste tot, aceeași teză de fond: când criteriile interne ale breslei ideilor se emancipează de testele externe ale realității, mecanismele de responsabilizare se atrofiază, iar costurile greșelilor sunt vizibile în inadecvările sociale.

Meritul principal al cărții este claritatea schematizării. Distincția dintre „viziunea tragică” și „viziunea unșilor” oferă o grilă de analiză transferabilă, care permite o lectură comparativă a dezbaterilor publice contemporane. Dincolo de orice etichete ideologice, grila obligă la întrebări metodice: ce anume consideră fiecare viziune că „trebuie explicat” (răul sau binele), ce dovezi acceptă ca legitimări, ce loc acordă stimulentele și constrângerilor, cum circumscrie sfera posibilului etc. Totodată, cartea revine insistent la problema stimulentele: în ce măsură sistemele instituționale – siguranța pozițiilor academice, libertăți academice, ritualuri mediatice – creează o zonă de confort în care predicțiile eșuate sau proiectele normative costisitoare nu sunt sancționate proporțional cu efectele lor?

Un al doilea câștig ține de pedagogia prudenței. Fără a face din ea un concept, volumul recuperează, în mod recognoscibil, intuiții hayekiene (critica raționalismului constructiv și a planificării de sus în jos) și burkeiene (încrederea în tradiție, prudență politică și atenția la consecințele neintenționate ale reformelor): societatea e văzută ca rezultat al unui lung proces de bricolaj evolutiv, cunoașterea ca resursă complexă, instituțiile ca mecanisme care convertesc informații locale în ordine suficient de stabilă pentru a susține cooperarea și libertatea. De aici rezerva constantă față de proiectele reformatoare care mizează pe diagrame convingătoare și imperative morale, dar minimizează costurile neintenționate și dinamica adaptivă a actorilor supuși noilor reguli.

Cartea are, desigur, și limite. Mai întâi, selecția exemplurilor este vizibil orientată: multe dintre studiile de caz vizează derapajele stângii intelectuale sau ale spațiului academic „progresist”, în vreme ce situațiile în care exact aceleași ecosisteme intelectuale au corectat spectaculos erori sistemice (investigație jurnalistică riguroasă, istoriografie critică, mobilizări civice bine articulate) rămân în plan secund. Raportul dintre influența intelectualilor și rezultatele sociale nu este ușor de stabilit, iar lanțul causal idei – politici – efecte trece invariabil prin medieri politice, instituționale și economice greu de decantat. Pe acest teren, demonstrația lui Sowell e utilă mai ales ca *diagnostic de risc* și mai puțin ca demonstrație causală strictă. În fine, definiția operațională a „intelectualului” – ca producător de idei netestate extern – tinde să suprapună intelectualul public (activitate editorialistică, eseistică, activism cultural) peste cercetarea umanistă sau socială care dispune, în fapt, de criterii verificabile (standardele edițiilor științifice, probele istorice,

verificabilitatea documentară, replicarea cantitativă). Cartea notează vag aceste nuanțe, dar preferă deliberat zona polemică a discursului public, unde contrastul dintre validarea internă și cea externă este mai ușor de dramatizat.

Din perspectiva utilității, *Intelectualii și societatea* funcționează cel mai bine ca o invitație la gândire critică. Îndeamnă, constant, la întrebarea simplă și adesea uitată în dezbaterele morale: *cine suportă costul dacă ideea e greșită?* Oferă cititorului o schemă comparativă pentru a evalua narațiunile concurente despre economie, educație, drept sau război și propune o disciplină a prudenței față de soluțiile elegante care ignoră constrângerile de verificabilitate.

În ansamblu, citind această carte, impresia dominantă este aceea a unei critici a auto-suficienței breslei ideilor și a unei pledoarii pentru responsabilizare externă. Chiar dacă selecția cazurilor e marcată ideologic de un conservatorism asumat (și poate din acest motiv deloc apetisant în epoca radicalizării tendințelor reacționare la care acest conservatorism a contribuit), întrebările centrale rămân legitime: cum se echilibrează libertatea culturală de a încerca idei cu nevoia socială de a limita costurile erorii? Ce înseamnă, dincolo de retorică, „a evalua” o idee în spațiul public? Și care sunt instituțiile – piața ideilor, dar și piața propriu-zisă, instanțele dreptului, presa responsabilă – care pot reface legătura dintre *impact* și *răspundere*? Prin felul în care le formulează, *Intelectualii și societatea* rămâne o lectură utilă nu doar pentru cei care împărtășesc orizontul conservator al autorului, ci și pentru cititorii care doresc să-și calibreze instrumentele critice atunci când ideile trebuie să treacă proba realității.

Apariția traducerii în limba română, făcută de doi intelectuali umaniști (filologi) – Adina Chirilă și Alexandru Gafton –, e notabilă în sine și oportună în actualul climat intelectual din România. Într-un context public marcat de fracturi ideologice acute (care reflectă polarizări globale din ce în ce mai periculoase), cartea oferă un cadru tipologic și procedural pentru a discuta responsabilitatea ideilor, raportul dintre validare internă și test extern, precum și „costul erorii” în politicile publice. Faptul că editura universitară sibiană a prilejuit apariția textului în românește și l-a însoțit de o prezentare a traducătorilor care insistă pe evitarea ideologizării gândirii și pe verificarea rațională a afirmațiilor indică o plasare deliberată a volumului în registrul dezbaterilor metodologice, nu al partizanatului de circumstanță. În acest sens, traducerea poate funcționa ca instrument de igienă intelectuală pentru spațiul local: ea invită la compararea „viziunilor” concurente fără a absolutiza vreuna, cerând în schimb standarde de argumentare și de responsabilizare.